

Hayri İrdal – (Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Saatleri Ayarlama Enstitüsü” adlı Romanı) Duygusal

Karakter Çocukluğunu Nuri Efendi adında yaşlı bir tamircinin yanında çalışarak geçiren Hayri İrdal, meraklı, ilgili fakat edilgen bir karakterdir. Yaşadığı dönem itibarı ile istibdat dönemine denk gelen Hayri, insanların kısa yoldan zengin olma hayallerine karşı kendine daha sağlam bir yol hedefler lakin pek çok kez kendi de hiç düşünmediği işlere bulaşır. Gündelik yaşamın karmaşasında her ne kadar öne çıkamayan pasif ve sessiz bir görünüş sergilese de ruhu girişimci ve yaratıcı izler taşıdığı için Saatleri Ayarlama Enstitüsünü kurar. Dayısının sünnet düğününde kendisine hediye ettiği saatten sonra tüm hayata bakışı değişen karakter, mekânının sırrını hayatla bağdaştırmaya çalışır. Yaşadığı iki evlilik, hastane, psikanaliz ve meşhur olmasından sonra insanın gerçek yüzünü de öğrenir ve kendini de alaya alarak dile getirir. Akılının bir yanı eski ahlaksal öğretilerde olan Hayri, yeniliklere alışmak ve ayak uydurmak konusunda ikilem yaşar. Sürekli başkaları tarafından yönetilen ve hayatında birilerine sarılmaya ihtiyaç duyan karakter, insanların gerçek yüzünü öğrendiğinden beri karamsar ve genel anlamda da duygusal biridir.

Aktiviteler Saat tamiri yapmak konusunda en az ustası kadar başarılı bir imajı vardır. Bu nedenle her fırsatta bozuk olsalar da olmasalar da saatlerin içini açıp kapatır. İlk yoksulluk dönemlerinde evden işe işten eve giden karakterin en büyük hobisi zaman zaman antikacı dükkânları gezmek iken, Emine’nin ölümü ile adeta yeni bir boyut kazanır. Ruh çağırma cemiyetlerine girmesi, kıraathanelere gitmesi, kalabalık arkadaş grupları ile katıldığı toplantılar, dergâhlar derken Halit Ayaracı sayesinde Ahmet Zamani Efendi ve Eserleri kitabını çıkarır ve çok istediği Saatleri Ayarlama Enstitüsünü açar. Karısı Pakize ile onun isteği üzerine sinemaya giderler. Paraya kavuştuktan sonra daha renkli, daha menfi ve çalkantılı bir yaşama sahip olan Hayri İrdal, günlerini kendini, geçmişini, geleceğini ve insanları sorgulayarak geçirir.

ÖRNEK ANILAR

Özgür Herkesin farklı görünmek adına zengin ve süslü gezindiği dönemde kendi gibi görünmeye devam eden Hayri, her ne kadar yoksul olsa da ruhundaki özgürlükten ve düşüncelerinin herkesi kapsayabilmesinden dolayı hayatından mutludur. Ailesi onu kısıtlamanın aksine sokakla tanışmasını sağlar: “Hiç kimse mektebe giderken bin türlü sıkı tembihle beni öpmemi, ne de akşamüstü yolumu dört gözle beklediler. Hatta eve ne kadar geç gelirim etrafımdakiler o kadar rahattı. Bununla beraber mesuttum. Bütün bu şeylerin yokluğuna karşılık hayatı ve sokağı kazanmıştım. Mevsimler, insanlar, hayvanlar, eşya en munis, en değişik yüzleriyle benimdiler.”

Meraklı Başka insanların hayatlarını ve düşüncelerini merak ettiği kadar eşyaları da aynı ölçüde merak eder. Dayısının sünnette kendisine hediye ettiği saati bile büyük bir merakla, ilgiyle kurcalamaya çalışır: “Bu hediye saati kurcalar, parçalarını ayırır, tekrar birleştirir. Saatlere karşı zapt edemediği bir içgüdüyle eline geçirdiği bütün saatlere ayrı bir alaka gösterir. Hatta bu aşırı ihtiras yüzünden rüştiyenin birinci sınıfını iki sene tamamlar.”

İstikrarsız Hayri İrdal eski ve yeni arasında kalmış, sürekli bir ikilem halindedir. Nuri Efendi’den aldığı değer yargıları ile Halit Ayaracı’nın aldığı değerler arasında kalarak düşüncelerini sorgular, sürekli kararlarının değişiyor olmasına kendi de anlam veremez: “İçimde o zamana kadar duymadığım bir eziklik vardı. Bu korku değildi. Ancak kendisine ihanet eden insanların duyacağı bir azaptı. Bir ucu iğrenmede biten garip bir duygu. Böyle günlerden birinde idi. Bir ara gözüm karşıda kendi hayalime erişti. İki yanına asılmış paltoların arasında kendi yüzümü o kadar memnun ve biçare, o kadar zelil ve her tarafa sürüklenebilir, her şeye mukavemsiz ve her şeyden istifa etmiş gördüm ki, bir an billurun beni kusacağını, kendi suratımı ayaklarımın ucuna fırlatacağımı sandım.”

Dengesiz Hayatı ciddiye aldığı konulardan da sıkılan İrdal, Lütfullah’ı tanıdıktan sonra değişime karar verir. Nitekim alın terinden yoksulluktan medet umacağına zenginliğin de yalan dolanla da olsa gelebileceğine inanır. Artık kumpanyalara, orta oyunlarına ve eğleneceği yerlere gitmeye başlar. Dengesiz tutumları ile ne yöne ait olduğu belli olmayan Hayri, hayatı ciddiye almaktan vazgeçer: “Seyit Lütfullah’ın nefyinden sonra benim için, tekrar, ne olacağım meselesi meydana çıktı. İster istemez tekrar saatçi dükkânına gittim. Eski ustam, mâni ortadan kalktığı için beni sevinçle karşıladı. Fakat ben eski Hayri değildim. Nuri Efendi’nin muvakkithanesinde saatin sırrına hayranlıkla, aşkla baktığım günler geçmişti. Seyit Lütfullah’ın mektebinden geçmiştim. Hayat kelimesi ile çalışma kelimesi arasında kafamda hiçbir münasebet kalmamıştı. Hayat benim için iki eli cebinde uydurulan bir masaldı.”

Edilgen Birinci dünya savaşına katılıp sağ salim döndükten sonra babası öldüğü için Abdüsselâm Bey’in himâyesinde yaşamaya başlayan Hayri, hem iş sahibi hem de eş sahibi olur. Emine ile kendi bile anlamadan evlendirilen karakterin Ahmet ve Zehra adında iki de çocuğu olur. Dahası başta istemeden evlense de Emine’nin ölmesiyle birlikte kendini doldurulamaz bir boşlukta hisseder. Hem insanların onu baskıladığını düşünür hem de hayatında birilerinin onu yönlendirmesine ihtiyaç duyar: “Emine’nin ölümüyle son tutduğum dal da kopmuş gibi büsbütün boşlukta kaldım. Kaybettiğim şey benim için o kadar büyüktü ki ilk önceleri bunu bir türlü

anlayamadım. Ne de hayatımdaki neticesini ölçebildim. Sade içimde simsiyah ve çok ağır bir şeyle dolaştım durdum. Sonra bu haraplığa daha başka bir duygu bir çeşit kurtuluş duygusu karıştı. Bir baskıdan kurtulmuştum.”

Şanslı Emine'nin vefatının ardından kendini iyice sefilliğe, yalana, dolana atan evlatlarını dahi önemsemeyen Hayri'nin hayatı Halit Ayrancı ile tanışması ile tamamen değişir. Artık istediği gibi, insanların kendisini tanıdığı ve saygı duyduğu bir konuma gelmiş Halit Ayrancı'nın himmetiyle kurulan Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün müdür muavinliğine getirilerek toplumda söz hakkı kazanır: “Halit Ayrancı'nın hayatıma girdiği andan itibaren ben büsbütün başka bir insan oldum. Realitenin içinde yaşamaya, onunla mücadeleye alıştım. Evet, o bana yeni bir hayat buldu. Bu eski şeylerden şimdi çok uzaktayım.”

Yaratıcı Her ne kadar sessiz görünse de Hayri, çok düşünen ve düşündüklerini hayata uygulamaya gayret eden, yaratıcı olmaya çalışan girişimci biridir: “ Yani bir nevi otomatizm.. Asrımızın büyük zaafı ve kudret... Hayri Bey siz bir dâhisiniz. Öyle bir şey buldunuz ki... Tam çalar saat gibi konuşup, susacak insanlar, değil mi? Plak insan... Harika!”

Kadercı Fakir bir ailede doğmasına rağmen mutlu olan, kaderine hep razı gelen Halit İrdal, yaşadığı olaylara kadercı bir tutumla yaklaşır. Kızı Zehra'yı evlendirmek istemediği Topal İsmail'in tam aklından geçirdiği üzere dayak yemesini Allah'ın işine bağlar: “Kafamdan ancak gölgesi geçen bir düşüncenin iki dakika sonra böyle cezasını çekeceğimi nerden bilebilirdim? Biz fakirler böyleyizdir. Kader sarayında bizim işlere bakan büro hiç şaşmaz, ihmal etmez.”

Flörtçü Hayri kendini tanımadığı dönem Emine'ye aşık olup, onu sevip ölümüne üzülür. Daha sonra evlendiği Pakize içinde aynı duyguları hisseder, ondan da bir çocuğu olur. Lakin sonra karşısına bir de Selma Hanım çıkar ve Hayri ona da âşık olup vurulur: “Hiçbir saray aynası onun sırtı kadar güzel olamazdı, kolları ay ışığında gümüş ırmaklar gibi akıyordu.” Hemen bu düşüncesinin akabinde kadınlar konusundaki aç gözlülüğünü tasdik eder: “Hâlbuki ben ancak Ayşe gibi kadınlarda kısmetimi aramalıyım!”

Endişeli Hastaneye düştüğü dönemde tanıştığı, kendisini psikanaliz yöntemle tedavi etmeye çalışan Doktor Ramiz ile kendisine ve memleketine dair endişelerinden bahseder. Yaşadığı ülkede pek çok şeyi eski gören ve yeni şeylere gereken önemin verilmediğine inanan Hayri, Batı'nın düzenini arar: “Bu izahattan sonra bir müddet daha Viyana'ya ve diğer Alman memleketlerine döndük. Oraların intizamına, hayatın rahatlığına beraberce hasret çektik.”

Huzursuz Kısa süreli aralıklarla hayatı değişen Hayri için zamana ayak uydurmak oldukça güç ve ürkütücü gelir. İkinci karısı Pakize ile evlenmesi, ruh çağırma işleriyle uğraşan İspirizma Cemiyeti'ne katılması ve ardından tanıdığı insan kalabalığı ile hayatı daha da zor olan Hayri, insanları insanların cehennemi olarak görür ve kendini huzursuzluğun içinde bulur: “Fakat ne çıkardı? Hangi meseleyi hallederdi? Sadece talih hediye ettiği bu üç günü, bir başka mesele ile daha zehirlemekten başka hiçbir işe yaramazdı. En iyisi düşünmemekti. Kaçmaktı. Kendi içime kaçmak. Fakat bir içim var mıydı? Hatta ben var mıydım? Ben dediğim şey, bir yığın ihtiyaç, azap ve korku idi.”

Alaycı Geldiği son noktada emellerine bir bir ulaşan Hayri, insanların nelerden etkilendiğini ve hoşlandığını çözmüş olmasının yanında başkalarının kendi yaptığı işleri taktir etmesi, başka adamlarının karısı ile ilgilenmesi ve kızının herkesin içinde dans edebilmesi gibi özelliklerin aslında menfi duygularla yapıldığını çözmüş olduğu için alaycı bir tavır takınır, zira ne karısı mükemmel bir eş ne de kendisi aileye sadık bir baba idi: “Dünyanın en harika ailesinin reisi idim. Ve bu haysiyetle deminden beri bana çapkınca dirseğini çarpan karıma aynı şekilde cevap verdim.”